

Moskvarättegångarna

Fallen Rudzutak och Tjubar

Detta är den tredje artikeln i en serie som behandlar olika typfall under ”den stora terrorn” i Sovjetunionen åren 1937-38.

Den första artikeln tar upp ”den sorgliga historien om Alexander Julevitj Tivel”, en ganska vanlig kommunistpartimedlem (på mellannivå) som likt 100000-tals andra arresterades och arkebuserades under dessa år.¹ Berättelsen är översatt från Getty & Naumovs bok *The Road to Terror*.

Den andra artikeln handlar om en riktig kändis, Nikolaj Ivanovitj *Bucharin*, som åtalades och dömdes vid den 3:e Moskvarättegången 1939.²

Denna tredje artikel rör två andra ”typfall”, Jan *Rudzutak* och Vlas *Tjubar*, som båda tillhörde Stalins fraktion, dvs de var stalinister (i motsats till de som dömdes vid Moskvarättegångarna, av vilka de flesta tidigare tillhört oppositionen mot Stalin).

Det är nu känt att båda torterades för att få fram bekännelser. Rudzutak vägrade dock hårdnackat att ”samarbeta” och erkänna sina ”brott” – han tog tillbaka alla erkännanden inför domstolen.

Det finns ytterligare två skäl till att ta upp dessa två fall:

- Chrusjtjov i kommenterade båda fallen i sitt ”hemliga tal” 1956 (och citerade bl a Rudzutaks deklARATION inför domstolen).
- Stalinisten Molotov har också kommenterat båda fallen.



Tillsammans på Lenin-mausoleets tribun år 1928, från vänster: Stalin, Bucharin, Ordzjonikidze (med skinmössa), Rudzutak (med hatt) och Kalinin (den ende förutom Stalin som dog en ”naturlig” död)

Rudzutak

Jan Rudzutak var en lettisk arbetare, medlem i socialdemokratiska partiet sedan 1905. Han arresterades av den tsaristiska polisen 1907 och dömdes till straffarbete. Han frigavs först efter februarirevolutionen 1917. Därefter verkade han på olika poster inom bolsjevikpartiet och andra institutioner (bl a inom fackföreningsrörelsen). Han blev medlem i kommunistpartiets

¹ På marxistarkivet: [Historien om Alexander J Tivel](#)

² På marxistarkivet: [Bucharins tre ansikten](#). Se även [Bucharins sista strid](#) (om 3:e Moskvarättegången 1938 och Bucharins roll i denna).

centralkommitté 1920 och politbyrån 1923.³

Rudzutak stödde den stalinistiska fraktionen i alla partistrider på 20-talet, men han påstås ha varit kritisk mot de metoder som användes vid utrensningarna. I vilket fall som helst arresterades han den 24 maj 1937, anklagad för ”trotskism” och spioneri för Nazitysklands räkning. För att få Rudzutak att erkänna sina ”brott” utsattes han för omfattande tortyr (se nedan), men när han ställdes inför rätta *vägrade han att erkänna och berättade om tortyren*. Han dömdes ändå till döden och sköts.

Som vanligt råkade också släkten illa ut. Hustrun hamnade i arbetsläger, hans bror och dennes hustru avrättades (de hade varit bosatta ett tag i USA och blev därför givetvis automatiskt misstänkta för att vara amerikanska spioner, förutom att de var släkt med ”folkfienden” Rudzutak)...

Rudzutak återupprättades 1956.

Chrusjtjov om Rudzutak

I sitt ”hemliga tal” vid SUKP:s 20:e kongress yttrade Chrusjtjov följande:

En annan av Politbyråns suppleanter, kamrat Rudzutak, partimedlem sedan 1905, med tio år i tsaristiskt straffarbete bakom sig, tog även han i domstol tillbaka alla sina påtvingade medgivanden. Protokollet från rättegången i Högsta domstolens militärkollegium anför att Rudzutak deklarerat följande:

”Hans enda vädjan till rätten är, att denna borde upplysa RKP(b)s CK om att det i NKVD-organen finns en ännu icke bortopererad varböld, som på konstlad väg sammanställer akter och tvingar helt oskyldiga att erkänna sig skyldiga; att det saknas kontroll av omständigheterna kring anklagelserna och att det inte ges några möjligheter bevisa att den åtalade inte medverkat i de brott som anges i de ena eller andra vittnesmålen från olika personer. Metoderna i förundersökningen är sådana, att de tvingar den åtalade att fabulera och att ange helt oskyldiga människor, för att nu inte tala om den rannsakade själv. Han begär att rätten ska tillåta honom tillskriva RKP(b)s CK om allt detta.

Han försäkrar rätten att han personligen aldrig hyst några onda tankar om vårt partis politik, då han själv alltid helt och fullt delat den politik partiet bedrivit när det gällt hur landet ska byggas ekonomiskt och kulturellt på alla områden”.

Detta Rudzutaks uttalande lämnas helt utan beaktande, fastän Rudzutak på sin tid som bekant var ordförande i Centrala kontrollkommissionen, vilken hade inrättats på förslag av Lenin med det syftet att den skulle bidra till partiets sammanhållning. Ordföranden för detta partiorgan, som åtnjöt stor auktoritet, föll alltså offer för grövsta godtycke: Han kallades inte ens till CKs Politbyrå, eftersom Stalin inte alls ville prata med honom. Efter 20 minuters domstolsförhandling fick han sin dom och blev arkebuserad. (Indignerat sorl i salen).

En noggrann kontroll, gjord 1955, har fastslagit att åtalsakten mot Rudzutak var fabricerad och att han blev dömd på falska anklagelser. Rudzutak har posthumt återfått sitt goda namn och rykte.

Lägg märke till att Rudzutak i sitt uttalande pekar ut personer (”varböld”) i säkerhetsorganen som ansvariga för framtvingandet av falska bekännelser. Detta att skylla på individer inom säkerhetspolisen var ganska vanligt (man ville inte tro – eller åtminstone ville man inte säga det rent ut – att det hela var sanktionerat från högsta ort).

I sitt ”hemliga” tal tar Chrusjtjov upp flera liknande fall, bl a Eiche och Rozenbljum (se Chrusjtjovs tal).

Molotov om Rudzutak

Följande är en översättning från Getty & Naumov, *The Road to Terror* (sid 488-89). Efter en kort inledning följer utdrag ur en intervju med Molotov (en redigerad version av samma intervju finns i *Molotov Remembers* sid 273-275).

³ En intressant detalj: I sina memoarer (publicerade 1970) påstår sovjetledaren Anastas Mikojans att Lenin hade förespråkat att Rudzutak skulle ersätta Stalin som partiets generalsekreterare. Någon annan källa som styrker detta finns dock inte.

Skräcken och paranoian bland dessa ledare hade blivit så omfattande att de angrep till och med gamla vänner och kamrater – personer som under årtal hade givit Stalin sitt absoluta stöd – om det fanns minsta skäl att tro att de hade varit illojala eller skulle bli det i framtiden. En möjlig framtida verklighet blev en fara idag. Misstanke blev skuld. En partiledare kunde arresteras för att ha yttrat ”en liberal fras någonstans” (enligt Molotov). För att få en initierad inblick i denna verklighet förlitar vi oss återigen på 70- och 80-talets förhårdade Molotov, som här minns förhören av Jan Rudzutak:

Molotov: Rudzutak – han erkände aldrig! Han blev skjuten. Politbyråmedlem. Jag tror inte att han deltog medvetet [i en konspiration], men han var generös mot det brödrskapet [konspiratörerna] och tyckte att alltihopa [utredningen] var en struntsak. Men det gick inte att förlåta. Han förstod inte faran. Fram till en viss punkt var han ingen dålig kamrat...

Han klagade på den hemliga polisen, att de använde oacceptabla metoder. Men han erkände aldrig något: ”Jag medger inte något av det de skriver om mig.” Det var hos NKVD... De gick åt honom ganska hårt. Tydligt torterade de honom svårt.

Tjujev: Kunde inte du ha ingripit till hans förmån, om du kände honom så väl?

Molotov: Det är omöjligt att ingripa utifrån personliga uppfattningar. Vi hade bevis.

Tjujev: Om du trodde på det –

Molotov: Jag var inte hundra procent övertygad. Hur kan man vara hundra procent övertygad om de säger att... Jag var inte så nära bekant med honom... Han sade: ”Nej, allt detta är fel. Jag förnekar det med eftertryck. De torterar mig. De tvingar mig. Jag tänker inte skriva under något.”

Tjujev: Och du rapporterade det till Stalin?

Molotov: Vi rapporterade det. Det gick inte att frikänna honom. Stalin sade: ”Gör vad som helst som ni bestämmer.”

Tjujev: Och han blev skjuten?

Molotov: Han blev skjuten.

I *Molotov Remembers* ger Molotov ytterligare några kommentarer (a.a. sid. 275). Tjujev frågar:

Och han kanske aldrig var skyldig till något?

Molotov svarar:

Nå, jag skulle då inte gå i borgen för honom. Han var vänskaplig mot Antipov, Tjubar... Redan det faktum att han inte ville tala med säkerhetsfolket... Men vem skulle han då vilja prata med, i den ställning han befann sig? (2)

Snacka om cynism!

Molotov nämner att det förekom tortyr, precis som om det vore något helt naturligt (han ifrågasätter på intet vis användning av sådana metoder) – och det var det också (det togs t o m ett CK-beslut som godkände ”fysiska påtryckningar”). Molotov medger att Rudzutak förmodligen var oskyldig till anklagelsen om konspiration, men tycker att han varit för mjuk mot andra (”struntsaker”) – vilket kan tolkas som en bekräftelse på att Rudzutak var kritisk mot utrensningarna. Molotov bekräftar att Stalin informerades om Rudzutaks protester. Trots att Molotov inte var ”övertygad” om R:s skuld (”vi hade bevis” – vilka bevis??? – bevis som framvingats under tortyr från andra???), så tycker Molotov att det var OK att skjuta Rudzutak. Vilken rättssäkerhet!!!

Tjubar

Fallet Tjubar, som vi här ska också titta lite närmare på, har anknytningar till och likheter med fallet Rudzutak.

Vlas Tjubar var en arbetare från Ukraina, bolsjevik sedan 1907 och politbyråmedlem sedan 1935. Tjubar arresterades i juni 1938 och sköts i januari 1939. Även hustrun avrättades. Tjubar återupp-rättades 1956.

Chrusjtjov om Tjubar

I sitt ”hemliga tal” säger Chrusjtjov:

Helt nyligen, några dagar innan vår kongress, kallade vi en förhørsledare vid namn Rodos till ett sammanträde och förhör i CKs presidium. Han hade på sin tid lett förundersökningarna mot och förhören med Kosior, Tjubar och Kosarev. Rodos är en riktig nolla med en hönas synkrets, ett rent missfoster i moraliskt hänseende. Det var alltså en dylik person som avgjorde kända partiarbetares livsöden och som bestämde politiken i dessa frågor, ty genom att lyckas ”bevisa deras brottslighet” levererade han ju också beslutsunderlag till stora politiska avgöranden.

Man frågar sig om en sådan person, med dessa förståndsgåvor, verkligen alldeles själv kunde leda förhör i syfte att bevisa att människor sådana som Kosior o.a. hade gjort sig skyldiga till brott? Nej, han kunde inte göra särskilt mycket utan lämpliga direktiv. På sammanträdet i CKs presidium förklarade han det så här: ”Man talade om för mig, att Kosior och Tjubar är folkfiender och att jag som förhørsledare måste klämma ur dem ett erkännande att de är fiender”. (*Indignerat sorl i salen*).

Det kunde han bara åstadkomma genom långvarig tortyr, som han också utförde efter detaljerade instruktioner från Berija. Jag kanske också ska tillägga att Rodos vid detta sammanträde cyniskt förklarade: ”Jag ansåg då, att jag bara agerar på uppdrag av partiet”. Det var alltså på det viset Stalins direktiv om användande av fysisk påverkan mot fångar i praktiken tillämpades.

Chrusjtjov ger fler detaljer i sina memoarer, *Chrusjtjov minns*, och i ”tilläggs”-boken *Glasnostbanden*.

Chrusjtjov berättar att han var närvarande i Stalins arbetsrum när Tjubar, strax innan han arresterades, ringde upp Stalin. Efter det korta samtalet sade Stalin: ”Det var Tjubar. Han grät. Han säger att han inte är skyldig och att han är en hederlig man.” Chrusjtjov kommenterar detta med att han tolkade Stalins reaktioner som att Tjubar inte löpte risk att bli arresterad. Chrusjtjov fortsätter: ”Men jag misstog mig... Nästa dag fick jag veta att Tjubar hade arresterats. Sedan var han spårlöst försvunnen”. (*Chrusjtjovs memoarer, de ocensurerade Glasnostbanden* sid 54, *Chrusjtjov minns* sid 115-116).

Samtalet med Stalin hade således inte Tjubar någonting för – det kan ses som ytterligare ett exempel på att många som hamnade i onåd faktiskt trodde (eller åtminstone hoppades) att de kunde förvänta sig hjälp från Stalin – denne var dock inte alls ovetande av vad som försiggick, utan var tvärtom dess huvudinspiratör.

I *Glasnostbanden* (sid 55) ger Chrusjtjov ytterligare detaljer om affären. Den allmänne åklagaren Rudenko, som hade haft hand om fallet, utfrågades om vad Tjubar hade gjort sig skyldig till och svarade att ”Tjubar inte hade varit skyldig till något alls, att det inte funnits några upplysningar om honom som kunnat användas mot honom.”

Via Rudenko fick man reda på namnet på Tjubars förhørsledare, som kallades till partipresidiet för utfrågning. Bl a ställde man frågan: ”Hur genomförde du förhöret? Vad var Tjubar anklagad för och hur kom det sig att han erkände sig skyldig?” Svaret blev:

”Jag vet inte. Jag kallades in och fick veta att jag skulle ta hand om fallet Tjubar, och de befallde mig helt enkelt att slå honom tills han erkände. Och det var vad jag gjorde, jag slog honom tills han gick med på att erkänna”.

Molotov om Tjubar

Vi citerar från *The Road to Terror* (a.a. sid 489-90):

Molotov: Jag befann mig i Berijas kontor, vi förhöorde Tjubar... Han tillhörde högermännen, det visste vi alla, vi kände det, han hade personliga band till Rykov... Antipov vittnade mot honom... Antipov var personlig vän med Tjubar. Min datja låg på samma ställe som deras. Jag såg att Antipov och hans hustru besökte Tjubar i hans datja.

Antipov sade, kanske ljög han: ”Jag berättade för dig och du berättade för mig och så vidare...”

Tjubar sade till honom: ”Jag har närt en orm vid min barm! En orm vid min barm, provokatör!”

Tjujev: Men du trodde honom inte?

Molotov: Vi trodde honom inte.

Tjujev: Ni trodde på Antipov?

Molotov: Inte särskilt mycket och inte om allt. Jag kände redan att han kunde ljuga... Stalin kunde inte lita på Tjubar, det kunde ingen av oss.

Tjujev: Hände det alltså att Stalin inte tyckte synd om någon?³

Molotov: Vad betyder att tycka synd om? Han fick information och måste förvissa sig om att den var riktig.

Tjujev: Människor angav varandra.

Molotov: Om vi inte hade förstått det hade vi varit idioter. Vi var inga idioter. [Men] vi kunde inte anförtro sådana människor ett sådant arbete. Vid vilket ögonblick som helst kunde de vända sig...

Det begicks misstag. Men vi kunde ha fått ännu fler offer under kriget och till och med ha förlorat om ledningen hade vacklat, om det fanns sprickor i den, om det existerade oenighet. Om den högsta ledningen hade spruckit på trettioalet, skulle vi ha hamnat i en svårare position, många gånger svårare, än vad den visade sig bli...

Om vi inte vidtagit hårda åtgärder vete fan hur dessa svårigheter hade slutat. Partimedlemmar, folk i statsapparaten... en sådan ledning – hur den betar sig, inte bestämt, vacklar, tvekar. Man måste lösa många mycket svåra frågor, ta på sig dem själv. Det är jag säker på. Och vi litade inte på någon, det är det hela.

Nej, man "litade inte på något". Och dom som man inte litar på, dom är det uppenbarligen bäst att skjuta! I båda fallen som vi tagit upp här erkänner Molotov att det saknades verkliga *bevis* på deras skuld, men å andra sidan fanns det inga bevis på deras oskuld heller. Det man hade var "vittnesmål" från andra, som också hade torterats. Molotov trodde egentligen inte på sådant heller (Antipov ovan), men för att slippa framtida problem så följde man devisen "hellre fälla än fria". Med den logik som Molotov följer så är det inte så konstigt att han själv höll på att åka dit strax före Stalins död – Stalin resonerade givetvis på samma sätt!

Och så för Molotov fram en variant av den utomordentligt cyniska (och i grunden felaktiga) ståndpunkten att man tack vare de blodiga utrensningarna slapp problem med opposition under det kommande världskriget – dvs att utrensningarna skulle ha haft ett slags preventivt syfte. Denna "teori" har framförts i olika versioner även av andra försvarare av Moskvarättegångarna och "den stora terrorn". Och den är inte ens sann såtillvida att femtekolonnare faktiskt förekom i stor mängd i både Ukraina och Kaukasus under Andra världskriget (i Ukraina bildades t o m en reaktionär armé – Vlasov-armén – som kämpade på nazisternas sida; rester av denna armé fortsatte – med CIA-stöd – att bekämpa Moskva-regimen långt efter Andra världskrigets slut). Att femtekolonn-verksamheten inte blev ännu större än den faktiskt blev är inte utrensningarnas förtjänst, utan det kan man "tacka" nazisternas brutala politik för – när det gick upp för befolkningen vad nazisterna stod för minskade också radikalt underlaget för samarbete med nazisterna. Konsekvenserna av utrensningarna var *inte* att Sovjetunionen stod starkt inför det Andra världskriget, utan tvärtom (inte minst åderlåtningen av Röda Armén var här mycket negativ). Det som utrensningarna hade som främsta mål var inte heller att komma åt de verkligt reaktionära elementen (de som sedan bildade kärnan i t ex den kontrarevolutionära armén i Ukraina), utan oppositionella och potentiellt oppositionella inom bolsjevikpartiet.

Denna "teori" att utrensningarna i 30-talets Sovjetunionen innebar att man "grundligt rensade upp landet från förrädiska element" och på så sätt "befriade landet från förräderiet", som den i stalinistiska kretsar så populära amerikanske ambassadören Joseph Davies uttryckte det, är så befängd och i grunden så reaktionär att den förtjänar att behandlas i en egen artikel.

20 maj 2006

Martin Fahlgren